

دکتر علی اشرف صادقی در گفت و گوی اختصاصی با «مفاخر ماندگار»:

دولت باید حامی زبان فارسی باشد

دکتر علی اشرف صادقی متولد ۱۳۲۰ شمسی و دانش آموخته دکتری زبان شناسی از دانشگاه سوربن است. او استاد بازنشسته دانشگاه تهران

صدر اصدوقی

و عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی است. از این استاد باسابقه و پرکار افزون بر ۱۴۰ مقاله به فارسی و فرانسه در مجلات ایرانی و خارجی منتشر شده است. کتاب‌های مختلفی نیز به قلم او تألیف و تصحیح شده که از آن جمله اند: زبان شناسی نوین، نتایج انقلاب چامسکی، ترجمه کتاب زبان‌های ایرانی از اورانسکی، نگاهی به گویشنامه‌های ایرانی، مسائل تاریخی زبان فارسی، تصحیح فرهنگ فارسی مدرسه سپهسالار (منسوب به قطران)، گردآوری یادنامه دکتر احمد تفضلی، تصحیح ترجمه الابانه، شرح السامی فی الاسامی، و... در گفت و گو با این استاد و پژوهشگر برجسته زبان و ادب فارسی چند موضوع مهم در حوزه زبان، به خصوص زبان فارسی را بررسی کرده ایم: عوامل رشد یا انحطاط یک زبان، آیا زبان فارسی زبان علم است؟ و عوامل رشد یا ایستایی زبان فارسی.

استاد در پایان این گپ و گفت تأکید کرد: «در مدیریت جدید انجمن آثار و مفاخر فرهنگی اقدامات قبلی به خوبی پی گرفته شده و جلسات سخنرانی و بزرگداشت‌ها و چاپ برخی آثار همچنان ادامه دارد. بنده البته مدتی است که در برنامه‌های انجمن حضور ندارم اما مطلع هستم که این فعالیت‌ها همچنان با قوت ادامه دارند.» حاصل این گفت و گورا در ادامه می‌خوانید.

اتفاقا من و مرحوم دکتر یدالله ثمره رفتیم به ملاقات مرحوم دکتر احمد احمدی که متصدی این کار بود و به ایشان تفهیم کردیم که مثلا علم روانشناسی یک تئوری است و مربوط به همه زبان‌ها است و نمی توان گفت این تنها به انگلیسی مربوط است و باید به انگلیسی تدریس شود. اصطلاحات باید به فارسی برگردانده شود. البته در طول پنجاه و چندسالی که گروه روانشناسی دانشگاه تهران تأسیس شد، مقداری اصطلاحات را همکاران در گذشته ما مثل مرحوم دکتر میلانیان و مرحوم دکتر محمد رضا باطنی به فارسی برگرداندند و بسیار هم موفق بودند. دیگران آمدند و دنبال این گرایش را گرفتند و به خلق اصطلاحات روانشناسی برای زبان فارسی روی آوردند. در نتیجه شورای انقلاب فرهنگی تدریس به انگلیسی را ممنوع کرد و کار خوبی هم کرد. فرهنگستان زبان و ادب فارسی برای اصطلاحات علمی رشته‌های مختلف، گروه‌های واژه‌گزینی مختلفی تشکیل داده و بیش از پنجاه گروه واژه‌گزینی برای رشته‌های مختلف وجود دارد که استادان این رشته‌ها، مفاهیم را تعریف می کنند و در برابر این مفاهیم و کلمه انگلیسی، واژه فارسی می سازند و این‌ها در فرهنگستان به گروهی می آورند که یکی -دو دانش آموخته زبان شناسی و دستوردان دارد و آنجا بررسی می کنند که این واژه‌ها درست یا غلط ساخته شده‌اند. برخی را رد می کنند و برخی را اصلاح می کنند و برخی را می پذیرند. به این ترتیب برای رشته‌های علمی مختلف، واژه‌های جدید فارسی ساخته شده و این‌ها را به کتاب‌ها می برند. امروز ۱۶ جلد از واژه‌هایی که در فرهنگستان به تصویب رسانده ایم وجود دارد. واژه‌ها از گروه‌های علمی به گروه واژه‌گزینی می آید و آنجا روی آن بحث می شود. آن‌هایی که تأیید می شوند به شورای فرهنگستان می آیند و اگر تأیید شوند از این مرحله می گذرند. بعضا واژه‌ها تنها در گروه واژه‌گزینی تأیید می شود چون واژه‌ها زیاد شده و آنقدر هم فرصت نیست که جلسه داشته باشیم. لذا پس از تصویب مستقیم به

زبان پیشرفته تری دارد را اختیار کنند. به عنوان مثال تا مدت‌ها زبان فرانسه در ایران غالب بود و روشنفکران و دانشمندان ما اصطلاحات فرانسه را به کار می بردند. نمونه اش اصطلاحات پزشکی است که همه به زبان فرانسه بودند. بعد از جنگ جهانی دوم که انگلیسی غالب شد تا الان تمام واژه‌ها از زبان انگلیسی گرفته شده و تقریبا دیگر واژه ای از زبان فرانسه گرفته نمی شود. چون زبان علم برتر و زبان بین المللی امروز انگلیسی است. تا آن زمان، دانشجویان ما به فرانسه می رفتند و آنجا مدرک می گرفتند و فارغ التحصیل می شدند. در نتیجه با منابع آن زبان آشنا بودند و تحت تأثیر زبان فرانسه و اصطلاحات علمی این زبان بودند.

آیا زبان فارسی را زبانی رو به رشد می دانید؟

نمی شود گفت که زبان ما عقبگرد داشته است. زبان ما به هر حال در کشور رسمیت دارد و در دانشگاه‌ها تدریس به این زبان است. گذشت زمانی که در دانشگاه پهلوی شیراز به زبان انگلیسی تدریس می کردند! یا بعد از انقلاب برخی از غرب زده‌ها هنوز می خواستند به انگلیسی درس بدهند. این‌ها کسانی بودند که در خلق و به کار بردن واژه‌های علمی جدید در رشته‌های خودشان ناتوان بودند. ستاد انقلاب فرهنگی را قانع کرده بودند که باید ارفاق شده و به انگلیسی درس داده شود.

رشد زبان همیشه با فرهنگ، تمدن و علم همراه است. یعنی اگر در یک جامعه‌ای علم پیشرفت کند طبعاً برای مفاهیم جدید علمی به واژه‌ها را از مصالح خود زبان بسازند. اما اگر کشوری مثل کشورهای جهان سوم که یکی از آن‌ها ما هستیم؛ در آن‌ها علم رشد نکند و از جامعه جهانی پیشرفته عقب بمانند، طبعاً هر چه که بخواهند در مورد علم صحبت کنند و کتاب بنویسند، ناچار هستند اصطلاحات علمی آن ملت و فرهنگی را که

چه عواملی ضامن بقای یک زبان و البته فنای تدریجی آن هستند؟

بقای زبان به این است که سخن‌گویان زبان آن را به کار ببرند. اگر مثلاً یک قومی بر قوم دیگر مسلط شود و زبان آن قوم اولیه تحت تأثیر زبان قوم غالب باشد، رفته رفته ممکن است زبان قوم مغلوب از بین برود. مثلاً در مصر می بینیم که زبان قبطی تقریباً از بین رفت و زبان عربی جای آن را گرفت. چون عرب‌ها غالب بودند- امروز در حدود ۸۰ میلیون عرب زبان در این کشور وجود دارد- تا زمانی که حکومتی زبانی را حفظ می کند این [زبان] برقرار است. البته پیشرفت در فرهنگ و امور اجتماعی هم در آن بی تأثیر نیست.

اگر گویندگان یک زبان، زبانی دیگر را دارای اعتبار بدانند، آن زبان معتبر، احتمال پیروز شدنش بر زبانی که از دیدگاه سخنگویانش بی اعتبار است، بیشتر است. مثلاً زبان عربی وقتی زبان دین، حکومت و علم شد، زبان‌های بسیاری از مناطق تحت تسلط اعراب- که دارای زبان و گویش‌های محلی بودند، بی اعتبار شدند و به مرور از بین رفتند.

عده‌ای معتقد هستند که سه عامل مدنیت، رشد فکری کاربران و حفظ و گسترش یک زبان عواملی هستند که موجبات رشد آن زبان را فراهم می آورند. با این توضیح و در ادامه سوال قبلی چه عواملی موجب رشد یک زبان می دانید؟

رشد زبان همیشه با فرهنگ، تمدن و علم همراه است. یعنی اگر در یک جامعه‌ای علم پیشرفت کند طبعاً برای مفاهیم جدید علمی به واژه‌ها نیاز است و دانشمندان کوشش می کنند این واژه‌ها را از مصالح خود زبان بسازند. اما اگر کشوری مثل کشورهای جهان سوم که یکی از آن‌ها ما هستیم؛ در آن‌ها علم رشد نکند و از جامعه جهانی پیشرفته عقب بمانند، طبعاً هر چه که بخواهند در مورد علم صحبت کنند و کتاب بنویسند، ناچار هستند اصطلاحات علمی آن ملت و فرهنگی را که

گروه‌ها ابلاغ می‌شود. پس برای بسیاری از مفاهیم و کلمات معادل فارسی تهیه شده است. هر جلدی که هر سال چاپ می‌شود، فصل فصل است و هر فصل به واژه‌های رشته ای اختصاص داده شده است.

به تدریج واژه‌های هر رشته که به ۱۰۰۰ تا رسید، در جلد جداگانه توسط فرهنگستان منتشر می‌شود. مثلاً هزار واژه روانشناسی و... این فعالیتی است که در فرهنگستان زبان و ادب فارسی انجام می‌گیرد و بسیاری از معاندین در خارج آن را نادیده می‌گیرند و کوشش می‌کنند فرهنگستان را به این صورت نشان دهند که عده ای آنجا نشست و حقوق می‌گیرند تا برای واژه‌های عمومی، معادل فارسی بسازند و برخی واژه‌ها را جعل می‌کنند و می‌گویند فرهنگستان این‌ها را ساخته و مردم هم باور می‌کنند.

با اقداماتی که امروز در واژه‌گزینی در حوزه‌های مختلف انجام می‌شود، می‌توان امیدوار بود که زبان فارسی نیز تبدیل به زبان علم شود؟

این بسته به کوشش استادان این رشته است. یعنی تا چه حد استادان باور به این داشته باشند که زبان فارسی را بپروارند و آن را به زبان علم تبدیل کنند! ما می‌بینیم که در زبان عربی این اقدام را می‌کنند و این کار به شدت دنبال می‌شود و تمام واژه‌هایی که از دنیای غرب به ویژه از دنیای انگلیسی زبان می‌آید را معادل‌گزینی می‌کنند و برخی را به باب‌های صرف زبان عربی می‌برند و از آن‌ها مشتقات و مصدر می‌سازند. حقیقت این است که دانشمندان و اساتید ما مقداری در مقابل زبان انگلیسی خود را باخته‌اند و به زبان فارسی چندان باور ندارند! اصطلاحاتی که همکاران خود آنها می‌سازند را هم به کار نمی‌برند. ولی این یک امری تدریجی است و ممکن است به تدریج این واژه‌ها در کلاس‌ها به کار برود و جا باز کند. باید در جامعه به فرهنگستان زبان و ادب به عنوان ارگانی معتبر که درباره واژه‌ها تصمیم می‌گیرد، نگاه کنند

**دانشمندان و اساتید ما
مقداری در مقابل زبان
انگلیسی خود را باخته‌اند
و به زبان فارسی چندان
باور ندارند! اصطلاحاتی که
همکاران خود آنها می‌سازند
را هم به کار نمی‌برند. ولی
این یک امری تدریجی است
و ممکن است به تدریج این
واژه‌ها در کلاس‌ها به کار
برود و جا باز کند.**

و از جنبه سیاسی به این‌جا نگاه نکنند. امروز در بسیاری از نشریات و یا در فضای مجازی به دلایل سیاسی این‌جا را محکوم می‌کنند و می‌گویند مثلاً چند میلیارد بوجه اینجا است و چندین واژه در سال می‌سازند که هر واژه هم چند ده هزار تومان درآمده است! اما چنین نیست! فعالیت‌های فرهنگستان بسیار گسترده است. مثلاً از جمله اقدامات فرهنگستان، فرهنگ جامع زبان فارسی است که من خودم سرپرست این کار هستم. متون را از اولین ایام به رایانه داده‌ایم و تا امروز و حتی اصطلاحات عامیانه رایج امروز در جامعه را نیز به رایانه داده‌ایم و براساس این‌ها، با عده ای مشغول نوشتن فرهنگ جامع امروزی با روش‌های جدید فرهنگ نویسی هستیم. یک کار هم واژه‌گزینی علمی است که البته ارتباطی به فرهنگستان ندارد و فرهنگستان تنها نظارت می‌کند تا اگر واژه‌ها غلط باشند، رد و اگر درست باشند، تأیید شوند. فرهنگستان زبان و ادب، ارگانی است که از زبان فارسی پشتیبانی می‌کند. ما اینجا چند ده مجله منتشر می‌کنیم؛ مجله فرهنگ نویسی، مجله واژه‌گزینی، مجله دستور و... همچنین نامه فرهنگستان را هم داریم. کتاب‌های بسیاری در مورد گویش‌ها و زبان‌های ایرانی چاپ شده که در بازار موجود است. متون فارسی را داریم که به طریق علمی چاپ می‌شوند.

همچنین گروهی با عنوان ادبیات تطبیقی داریم که فعالیت‌های مختلفی دارد و گروه‌های دیگری هم در این مجموعه فعال‌اند. بنابر این فعالیت‌های فرهنگستان خیلی گسترده است.

**به نظر می‌رسد زمانی یک زبان
گسترش پیدا می‌کند که در عرصه‌های
مختلف به کار گرفته شود. به نظر شما
زبان فارسی در حوزه‌های گوناگون ما به
کار گرفته می‌شود و این روند رضایت
بخش است؟**

همانطور که در بحث اولیه گفتیم زبان‌هایی توسعه پیدا می‌کنند که جامعه آن‌ها از نظر علمی پیشرفت پیدا کرده باشد. ما شاهد انگلیسی و فرانسوی زبان شدن بسیاری از کشورهای جهان سوم در قرن نوزدهم بودیم. در آفریقا بخشی به دلیل استعمار فرانسه، فرانسوی زبان شدند و بخشی انگلیسی زبان بودند. هندوستان کلاً انگلیسی زبان بود و زبان علمی این کشور انگلیسی است. این وضعیت به دلیل تسلط علمی و سیاسی این کشورها بود. آلمان مستعمره و تسلط سیاسی نداشت، در نتیجه زبان آلمانی در هیچ‌کجای دنیا گسترش پیدا نکرد با اینکه فرهنگ و علم این کشور بسیار پیشرفته بود. امروز قوم آنگلساکسون یعنی انگلیسی‌ها و آمریکایی‌ها بیشترین تسلط را از نظر سیاسی و علمی بر دنیا دارند. از این رو زبان انگلیسی در حال پیشرفت است. زبان فارسی تا دو سه قرن پیش به سرعت در حال پیشروی بود، چون فرهنگ از این منطقه به کل هندوستان و آسیای مرکزی و به آسیای صغیر تا بالکان منتقل می‌شد و کسانی که در این منطقه وسیع بودند، فارسی یاد می‌گرفتند و حتی کتاب هم می‌نوشتند. مثلاً در بوسنی، سودی بوسنوی، شرح مثنوی نوشته است و حتی برخی آثار شعری در آنجا به وجود آمده است. یا در هندوستان هزاران جلد کتاب به زبان فارسی نوشته شده است که در مورد تاریخ هند و فرهنگ هند است.

با پیشروی استعمار و با مسلط شدن زبان انگلیسی، زبان فارسی عقب‌نشینی کرد و آن

شاگردان خود را تعلیم می‌دهد و فرهنگستان کار خود را می‌کند ولی این‌ها یک گوشه کار است و باید سیاستی کلی با شمولی وسیع در کشور حاکم باشد که پشتیبان زبان فارسی باشد. متأسفانه امروز در کنار همه این مسائل، عده‌ای وطن فروش هم از بیرون ایده می‌گیرند و تیشه به ریشه زبان فارسی می‌زنند.

اجازه دهید در پایان چند کلمه‌ای از زبان جناب عالی درباره انجمن آثار و مفاخر فرهنگی بشنویم و مطلع شویم از کیفیت آشنایی شما با این مجموعه فرهنگی با سابقه کشور...

این انجمن که قبل از انقلاب به نام انجمن آثار ملی یاد می‌شد برای حفظ آثار ملی به معنی وسیع آن تأسیس شده بود. مثلاً ساختن مقبره برای شعرا و حفظ بناها و مسائلی از این قبیل. بودجه آن هم اینطور تأمین می‌شد که دولت گفته بود یک قران یا یک ریال به قیمت هر کیسه سیمان اضافه شود و این اضافه هزینه، به عنوان بودجه انجمن آثار ملی قرار داده شود. این انجمن موفقیت‌هایی داشت و کتاب‌های خوبی منتشر می‌کرد. بسیاری از استادان برجسته کشور مثل مرحومان فروزان فر، جلال الدین همایی و دیگران متون کهن را تصحیح کردند که به کوشش انجمن چاپ شد. بعد از انقلاب که کلمه ملی متروک شد عنوان این مجموعه به انجمن آثار و مفاخر فرهنگی تغییر کرد. البته قبل از انقلاب این مجموعه به اشخاص ارتباط پیدا نمی‌کرد ولی بعد از انقلاب در آن به مفاخر نیز پرداخته شد. سخنرانی‌های بسیاری از سوی استادان در دوره مدیریت دکتر مهدی محقق ارائه گردید و به جهت بزرگداشت استادان جلسات مختلفی برگزار و کتاب‌هایی هم منتشر می‌شد. در مدیریت بعدی و جدید این مجموعه هم این اقدامات به خوبی پی گرفته شده و جلسات سخنرانی و بزرگداشت‌ها و چاپ برخی آثار همچنان ادامه دارد. بنده البته مدتی است که در برنامه‌های انجمن حضور ندارم اما مطلع هستم که این فعالیت‌ها همچنان با قوت ادامه دارند.

امروز که در ۱۴۰۱ شمسی قرار داریم مخاطرات زبان فارسی را در چه می بینید؟

اگر بخواهیم آشکارا بگوییم باید گفت که استادان دانشگاه باید بر اساس معیارهای علمی انتخاب شوند نه بر اساس معیارهای سیاسی و... ما شاهد هستیم که کسانی را به عنوان استاد در دانشکده‌ها انتخاب می‌کنند که سواد چندانی ندارند! این وضعیت به زبان فارسی آسیب می‌زند و دانشجویان از این کلاس‌ها می‌گریزند و به اساتید بازنشسته شده قبلی پناه می‌برند تا چیزی را که اینجا یاد نمی‌گیرند از آنها بیاموزند. دیگر اینکه دولت باید به فکر زبان فارسی باشد. البته در فرهنگستان، رئیس و اعضای علمی آن کوشش‌های فراوانی می‌کنند؛ ولی دغدغه امروز دولت دیگر زبان فارسی نیست. در فضای مجازی هم زبان رها شده و هر کسی هر طوری که می‌خواهد می‌نویسد. مجلات هم هر طور که می‌خواهند می‌نویسند نهادهایی که باید نظارت کنند هم، دغدغه زبان فارسی ندارد و دغدغه شان این است که الفاظ محرمات در نوشته‌ها نباشد! درحالی‌که باید بر انتشارات کشور و بر مجلات مسلط باشند و اجازه ندهد خط و زبان فارسی خراب و کج و کوله شود. دولت باید حامی و علاقمند به زبان فارسی باشد. ما تلاش خود را می‌کنیم و هر استادی

دوران قاجار

دوران انحطاط زبان فارسی

بود آنچه که از نثر آن دوره

باقی مانده پر از غلط‌های

گونگون است. ولی در

این سال‌ها لااقل تا قبل از

انقلاب استادان بسیاری

چون فروغی، سعید نفیسی،

عباس اقبال، خانلری، دکتر

صفا و دیگران زبان فارسی را

اصلاح کردند

سلطه فرهنگی رانداشت، لذا سلطه فرهنگی از آن زبان انگلیسی شد. زبان فارسی در دنیا دیگر در حال گسترش نیست. اما ما باید سعی کنیم در داخل کشور، این زبان را تقویت کنیم. امروز در تمام مناطق، آموزش به زبان فارسی است و باید هم باشد تا موجب حفظ این زبان شود. از سوی دیگر اگر شرایط اجتماعی ایجاد کند و دانشمندان ما مهاجرت نکنند و بتوانند اینجا به تحقیقات خود ادامه دهند و وسائل برایشان فراهم باشد، باعث می‌شود زبان فارسی از نظر علمی پیشرفت کند. متأسفانه این شرایط فراهم نیست و در سال، هزاران نفر با پول ملت ایران درس می‌خوانند و بعد به کشورهای غربی می‌روند و فکر می‌کنند شرایط برای رشد و پیشرفت آن‌ها در آنجا فراهم تر است. با شعار هم نمی‌شود چیزی را حل کرد! اینکه بگوئیم بمانید و زبان و علم را توسعه دهید! این حرف یا یوه است! بسیاری از استادان ما با مقالات دانشجویانشان و با مقالات دوامضایی ارتقا پیدا می‌کنند. این ننگ است!

با این توضیح تلخی که بیان کردید،

آیا می‌توان گفت که زبان فارسی دچار

انحطاط شده است؟

فضای مجازی خیلی به زبان فارسی آسیب زده است و باید حتما در این باره چاره جویی کرد. کلا در قرن چهاردهم، زبان فارسی رو به رشد بوده است. البته دوران قاجار، دوران انحطاط زبان فارسی بود آنچه که از نثر آن دوره باقی مانده پر از غلط‌های گوناگون است. ولی در این سال‌ها لااقل تا قبل از انقلاب استادان بسیاری چون فروغی، سعید نفیسی، عباس اقبال، خانلری، دکتر صفا و دیگران زبان فارسی را اصلاح کردند به طوری که نوشته‌هایی که در مجلات و کتاب‌ها می‌آمد، مفهوم بود. برعکس دوره صفوی و قاجار! به نظر من زبان فارسی در قرن گذشته رو به رشد بود و شاید از این به بعد کمی عقب برود که یکی از دلایل آن، شرایط اجتماعی نامناسب ما است.